

Somló Tájvédelmi Körzet

Kitaibel tanösvény

A Marcal-medence sík vidékéből szigetszerűen kiemelkedő magányos óriás, a Somló számos természeti értéket őriz napjainkig: különleges bazaltformákat, ritka növény- és állatfajokat. Hazánk kultúrtörténeti értékei közé soroljuk a hegytető hajdan virágzó bronzkori települését és az ugyancsak évezredes múltra visszatekintő - híres borokat adó - hegylábi szőlőművelést. E páratlan szépségű, 1993-ban alapított Somló Tájvédelmi Körzet nevezetességeit mutatja be a botanikus Kitaibel Pál (1757-1817) nevét viselő, 3 km hosszú, 9 állomásból álló önmagába visszatérő tanösvény (és az ehhez kapcsolódó vezetőfüzet). Állomáshelyek: 1. Kiindulási pont, 2. A bazalt pusztulása, 3. Élet a bokorerdőben, 4. Kaszálórét, 5. A gyepek állatvilága, 6. Somló vára, 7. Bazalttufa, 8. Az északi lejtők erdei, 9. Az erdők állatvilága. Az ösvény könnyen megközelíthető a nyolcas útról Somlóvásárhelynél leágazva, a Margit-kápolnától indulva.

1. Állomás

1. Mikor alapították a Somló Tájvédelmi körzetet?

- a. 1991.
- b. 1993.
- c. 1998.

2. Milyen okok játszottak szerepet a Somló védetté nyilvánításban?

---

3. Mi a hopoka?

- a. A téli hófedte Somló népies neve.
- b. A 400 m-es szintvonalakkal kijelölhető vörös salakkúp népies neve a hegytető régiójában.
- c. Az északi lejtőkön látható kötélfonatos láva népies neve.

4. Hogyan keletkezett a hegy? Megtudod, ha sorrendbe állítod az egyes eseményeket!

- a. Az eróziót fokozzák az emberi hatások (szőlőművelés, utak építése stb.).
- b. 4 millió évvel ezelőtt 50 km-es mélységből 1200 °C-os magma tör a felszínre, amely több szakaszban megépíti a hegyet.
- c. A vulkán elcsendesedik, „szabad kezét” kap az erózió, melynek erősségét fokozza a Kisalföld medencéjének süllyedése, valamint a Bakony kiemelkedése. A növekvő szintkülönbség miatt hátravágódó vízfolyások sok hordalékot szállítanak a Győri-medencébe.
- d. A Kárpát-medencét még a Pannon-tenger tölti ki.

5. Bizonyára feltűnik, hogy a Somlón nem látni a bazaltbányászat nyomát! Vajon miért?

- a. Költséges lett volna a termelés.
- b. A Somló bazaltja nefelin ásványtartalma miatt mállékony, könnyen morzsolódik (ragyás bazalt, kukoricaköves bazalt), ezért iparilag nem hasznosítható.
- c. Bányászatát a helyi lakosság megakadályozta.

2. Állomás (A bazalt pusztulása)

1. Milyen tényezők okozzák a hegy pusztulását?

---

2. Melyik a tavasz legszebb sárga virágú díszje a déli kiettségű függőleges bazaltfalakon?

- a. sárga ibolya
- b. odvas keltike
- c. sziklai ternye

3. Állomás (Élet a bokorerdőben)

Egészítsd ki a bokorerdő élővilágát!

- a. saj _____
- b. bibircses _____
- c. kardos _____

4. Állomás (Kaszálórét)

Milyen élőhelyet alakított át itt az ember?

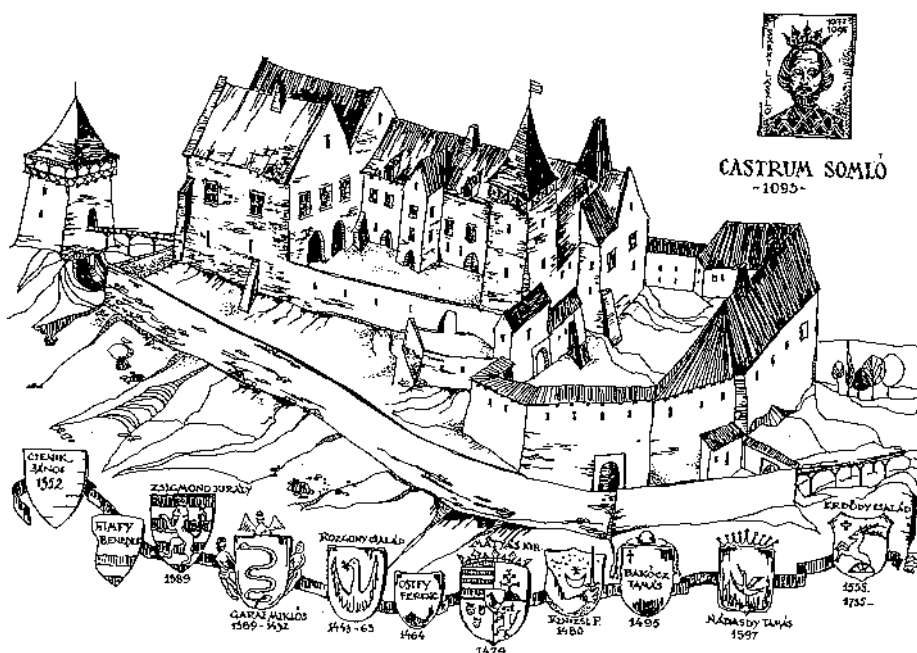
5. Állomás (A gyepek állatvilága)

Vajon milyen növényekhez kötődnek a különböző cincérfajok?

- a. többnyire fás szárú növények
- b. kizárólag lágyszárú növények
- c. mohák, zuzmók

6. Állomás (Somló vára)

Ma már csak sejteni lehet a vár különböző részeinek eredeti funkcióit. Az ábra segíti a tájékozódást!

7. Állomás (Bazalttufa)

Mi a tufa?

- Tufitot tartalmazó ásvány.
- Vulkáni működés során keletkezett vegyes kőzetanyag, mely a levegőből leülepedő porral együtt, jól rétegzett tufaként rakódott le.

8. Állomás (Az északi lejtők erdei)

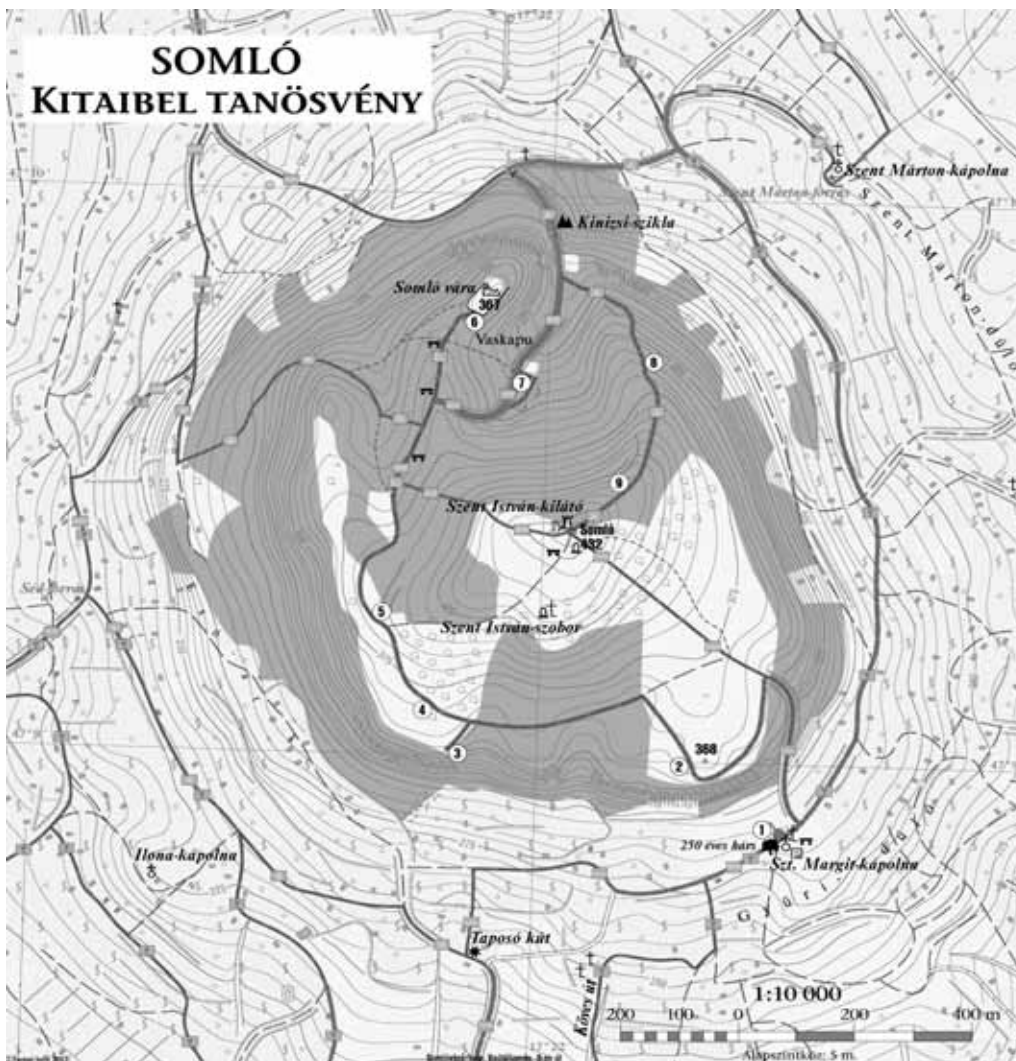
A hűvös mikroklíma milyen társulás megjelenését okozza?

- bükkös erdő
- akácos erdő
- cserszömörécés karsztbokorerdő

9. Állomás (Az erdő állatvilága)

Egészítsd ki az egyes fajok neveit!

- gyász _____
- gyászos _____
- _____ pinty
- kék _____
- sárganyakú _____

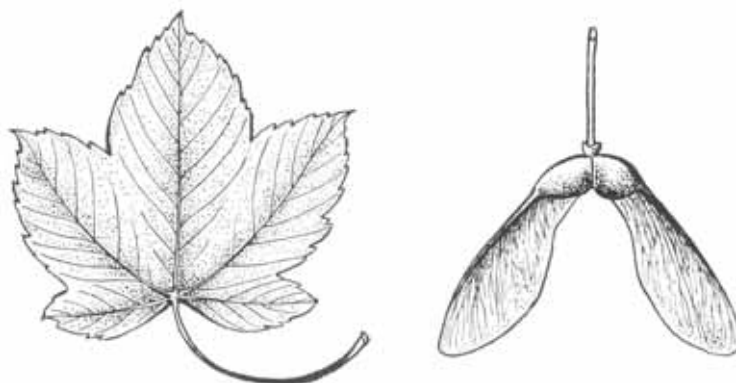
Az év fája 2003-ban a hegyi juhar

(*Acer pseudoplatanus* L.)

A juharfélék családjába tartozik. (Acer: juhar.)

Régijs neve: **ihar**, amely magyar földrajzi nevekben is fellelhető.

Melyek ezek a településnevek? _____

Milyen a fa törzse: _____

koronája: _____

levele: _____

JEGYEI:

Ez a fafaj több száz évig él, magassága a 30 m-t is eléri. Törzse egyenes, hengeres. Kérge sima, idősebb korban foltokban leválik. Rügyei átellenesek (egymással szemben állók), levelei hosszú nyélen tenyeresen karéjosak. Virágai 10-12 cm fürtökben csüngnek. Termése 3-5 cm-es ikerlependék, amely október elején érik és a tél kezdetén hullik. A meggyvágók szívesen csemegézik. Lombja ősszel aranysárgára színeződik.

A hegyi juhar jól megmunkálható, világos fája kedvelt bútoralapanyag.

ÉLŐHELYE:

Magyarországon ez a közepes hő- és vízigényű, kevésbé árnyéktűrő fafaj főként a közep-hegységeken fordul elő, a bükkösök, szurdokerdők elegyfajaként.

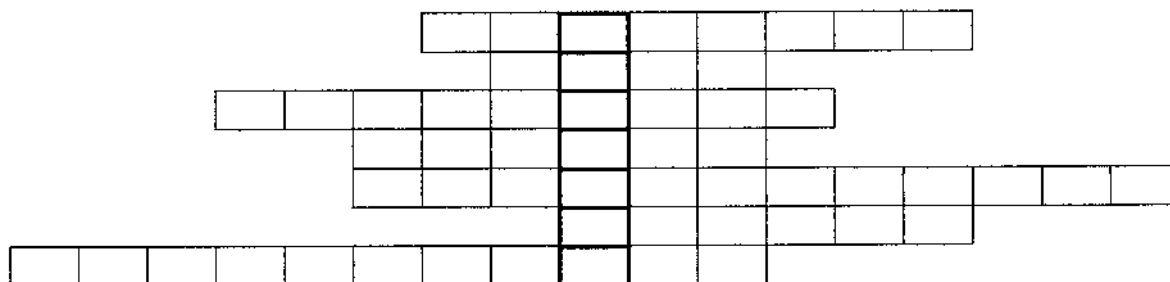
Elegyfaj: az adott területen élő faállomány néhány százaléka.

Szurdok: víz által kivájt, meredek falú, keskeny, mély völgy.

Hol él hazánkban? _____

A keresztrejtvény megfejtése a hegyi juhar egyik népies nevét adja.

1. Ilyen a juharfa nedve.
2. A biliárdgolyó lökésére való rúd (hegyi juharból készítik).
3. Ez az erős csőrű madár szívesen fogyasztja télen a juharfa termését.
4. A magról kelt, 1-2 éves csemetét így hívják.
5. A juharfa termése.
6. Favágó szerszám.
7. Lombkoronáját ősszel leveti.

Megfejtés: _____

VÉDELME:

Az „év fáját” az Országos Erdészeti Egyesület választja ki, azzal a szándékkal, hogy egy kicsit jobban odafigyeljünk természeti kincseinkre. A régebbi erdészeti gyakorlat szerint az erdő korosodásával az elegy fafajokat (mint a hegyi juhar is) folyamatosan kivágták. A hegyi juhar védelmében a legtöbbet akkor tesszük, ha ezekre az elegyekre vigyázunk.

Európában a németországi Wamberg mellett található a legtermetesebb hegyi juhar, amelynek törzskerülete, mellmagasságban 9 m, korát 400-650 évre teszik. Hazánkban a bakonybéli templomkertben található a legnagyobb törzskerületű (4 m) fa.

KÖNYVEK

- Bartha Dénes: Magyarország fa- és cserjefajai
- Természetkalauz sorozat, Fák
- Oleg Polunin: Európa fája és bokrai

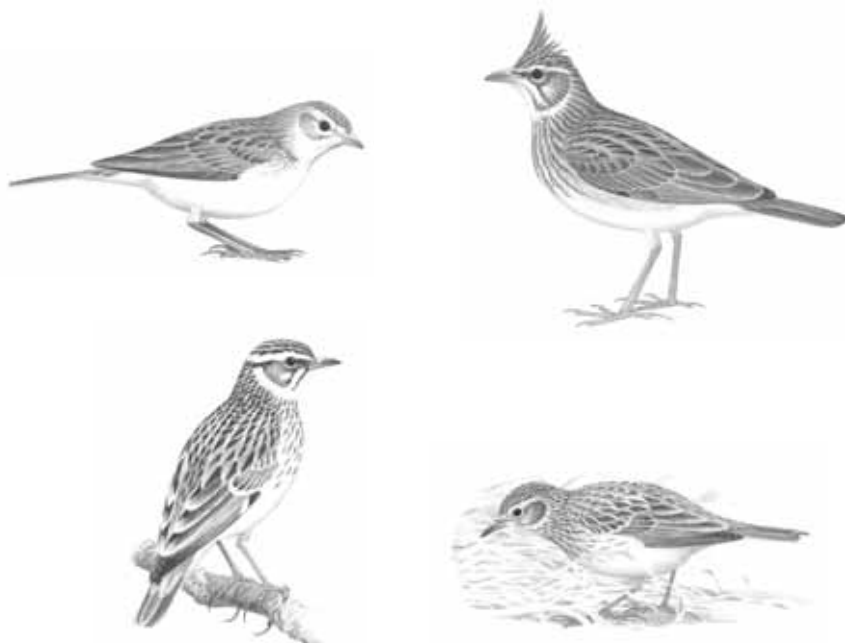
A természetben ne hagyj mást magad után, csak a lábad nyomát, és ne vigyél el mást, csak az emlékeid!

Az év madarai 2003-ban a pacsirták

A hazánk területén fészkelő négy pacsirtafaj az énekesmadár-alkatúak rendjébe (Passeriformes) és ezen belül a pacsirtafélék családjába (Alaudidae) tartozik.

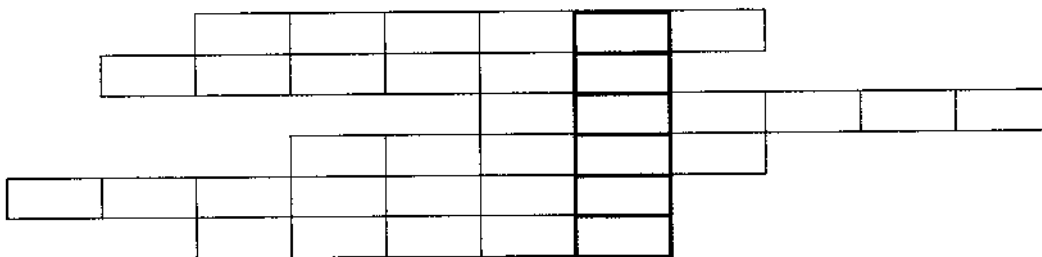
Hazánkban fészkel a sziki pacsirta, a mezei pacsirta, a búbos pacsirta és az erdei pacsirta. A pacsirták nem külsejükkel (barnás tollazatú, egyszerű kinézetű madarak), hanem dallamos énekükkel hívják fel magukra a figyelmet.

Írjátok a nevüket a képek alá és színezzétek is ki őket!

A keresztrejtvény megfejtése: a pacsirtafélék egyik tulajdonsága.

1. A madarak tollváltási folyamata.
2. Ezek a madarak a ..... fészkelnek.
3. Rovarokat és magvakat fogyasztanak, tehát ..... táplálkozású madarak.
4. Fokozottan védett pacsirtafajunk.
5. A búbos pacsirta népies neve.
6. Ez a pacsirtafajunk városban (pl.: lapos tetőkön) is fészkel.

Megfejtés: _____

Erdei pacsirta:

Hossza 15 cm, farka rövid. Fehér szemsávja tarkóra nyúlik. Begyén és mellén fekete foltosok vannak. A szárnyhajlás közelében kis, sötét foltot visel. A hím és a tojó hasonló. Gyakran ül fák hegyén.

Élőhelye: bozóttal, fákkal szegélyezett sziklagyepek, gyér növényzettel borított homokpuszták. Gondos fészket fűcsomó tövébe építi. Vonuló madár, hazánkban védett, eszmei értéke 50 000 Ft.

Búbos pacsirta:

Hossza 17 cm. A gyakran felmeresztve viselt hegyes bóbitája alapján a legkönnyebben felismerhető pacsirtaféle. Rövid farka sárgásan szegélyezett. Élőhelye: nyílt, füves területeken, tanyák környékén, utak mentén (felszedgeti az autók szélvédőiről az útra eső rovarokat), de a városok területén is tartózkodik. Állandó madár, védett, eszmei értéke 10 000 Ft. Télen apró magvakkal etethetjük.

Sziki pacsirta:

Hossza 14 cm, felül sárgásbarna, sötét sávzással. Testalja világos. Röpte alacsony és hullámos.

Élőhelye: homokos, köves, szikes területek. A tojó által kapart gödör puhán bélelt.

Rövid csőrével apró magokat és rovarokat fogyaszt. Vonuló madár. Kicsi hazai állománya csak a Hortobágyon él. Fokozottan védett, eszmei értéke 250 000 Ft.

Mezei pacsirta:

Hossza: 18 cm. Testalja sárgásfehér, mellén sötét hosszanti sávokkal. Farka viszonylag hosszú, a szélső faroktollak fehérek. Kicsi bóbitáját gyakran felmeresztzi.

Élőhelye: legelőkön, réteken, mezőgazdasági területeken telepszik meg.

A pacsirtaszó a tavaszt jelenti, hazánkban a néphit szerint Zsuzsanna napján, február 19-én kezdenek énekelni. Vonuló madár, hazánkban védett, eszmei értéke 10 000 Ft.

Földre épített fészükbe 3-5 tojást raknak, amelyekből 12-15 nap alatt kelnek ki a fiókák.
Mit jelent az eszmei érték? _____

Védelmük:

Az év madarát a Magyar Madártani Egyesület választja ki, a figyelemfelkeltés szándékával. A pacsirták közelünkben élnek és az emberi tevékenység következtében sérülhet élőhelyük. Védelmüket a költőhelyek zavartalanságával biztosíthatjuk.

KÖNYVEK:

Magyarország madarai, szerkesztette Haraszty László
Természetkalauz sorozat: Szárazföldi madarak
Természet Búvár c. folyóirat 2003/1. szám

A természetben ne hagyj mást magad után, csak a lábad nyomát, és ne vigyél el mást,
csak az emlékeid!

Az év fája 2004-ben a fekete nyár

(*Populus nigra* L.)

A fűzfélék családjába tartozik. Népies neve: csomoros nyár, topolyafa.

Írjátok a rajzok mellé az alábbi meghatározások betűjelét!

a. hajtás barkákkal	b. leveles hajtás termésfüzérékkel
c. felnyitott toktermés	d. mag

JEGYEI:

A fekete nyár hosszú életű (250 év), gyorsan növény, nagy termetű (30 m) fafaj. Törzse vastag, egyenes, gyakran dudoros. Kérge sötétszürke, mélyen repedezett. Koronája széles, seprűszerű. Levelei szórt állásúak (egy csomón csak egy levél ered), rombusz vagy lekerekített háromszög alakúak, felül élénkzöldek, a fonákon világosabbak. Virága kétlaki (a porzós és a termős virágok külön növényen nőnek), mindkét esetben csüngők. Termése zömök, tojásdad tok.

Fája sárgásszürke, puha, nagyon könnyű, leginkább a gyufa- és cellulózipar használja. Régen fapapucsokat és teknőket faragtak belőle.

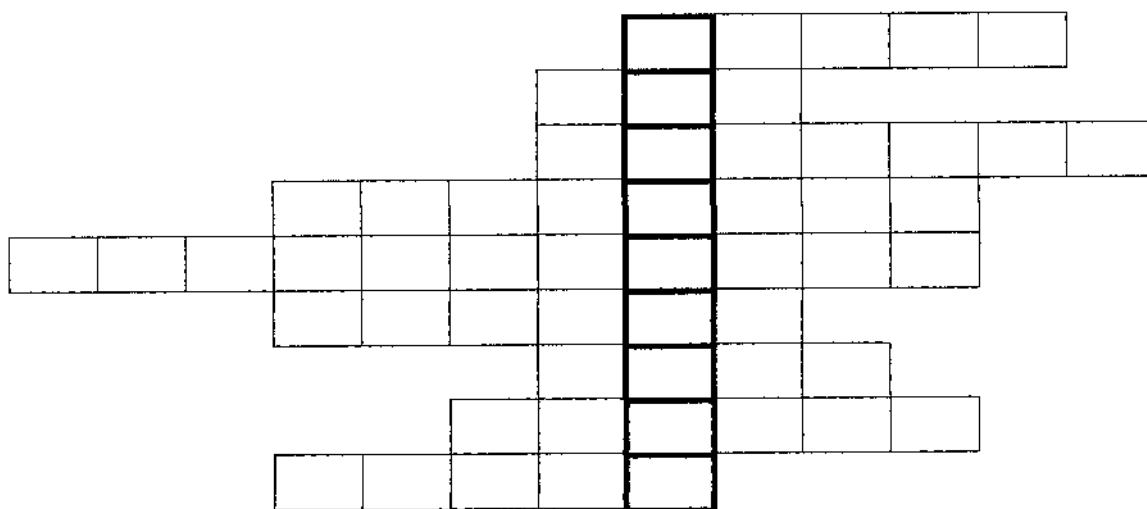
ÉLŐHELYE:

Ez a meleg- és fényigényes fa az árterek tápanyagokban gazdag laza vagy közepesen kötött talajain, a puhafás ligeterdőkben él. Síkvidéki faj, főleg az alföldjeinken fordul elő. Megjelenik a bokorfüzesekben is, de itt a nagyobb árvizek miatt nem tud megmaradni.

Hol él hazánkban? _____

A keresztrejtvény megfejtése a fekete nyár régies nevét adja.

1. Fájából vájják (régén a gyerekeket ebben fürdették).
2. A nyárfa termése.
3. Ebben a hónapban virágzik.
4. Dudoros törzse miatt így is nevezik.
5. Lombkoronáját ősszel leveti.
6. Fája nem nehéz, hanem .....
7. A kivágott fa új hajtása.
8. A fekete nyár fő előfordulási helye Magyarországon.
9. A tűz meggyújtásához használt eszközt is nyárfából készítik (lassan ég).

Megfejtés: _____

VÉDELME:

Az „év fáját” az Országos Erdészeti Egyesület választja ki, azzal a szándékkal, hogy egy kicsit jobban odafigyeljünk természeti kincseinkre.

A fekete nyár a természetes elterjedésén belül szinte valamennyi országban veszélyeztetettnek minősül, mert a folyószabályozások tönkretették élőhelyeinek jó részét. A megmaradt termőhelyekről kiszorította a XIX. század végétől egyre fokozottabb mértékben ültetett nemes nyár. A megmaradt fák kereszteződtek (hibridizálódtak) a nemes nyárfákkal.

KÖNYVEK

Bartha Dénes: Magyarország fa- és cserjefajai

Természetkalauz sorozat, Fák

Oleg Polunin: Európa fáai és bokrai

A természetben ne hagyj mást magad után, csak a lábad nyomát, és ne vigyél el mást, csak az emlékeid!

Az év madarai 2004-ben a rozsdafarkúak

A rozsdafarkúak az énekesmadár-alkatúak rendjébe (Passeriformes), és ezen belül a rigófélék családjába tartoznak.

*Két fajuk fészkel hazánkban, a kerti és a házi rozsdafarkú.
Írjátok a nevüket a képek alá, és színezzétek is ki őket!*

Házi rozsdafarkú:

Hossza 14 cm. A hím és a tojó farka élénk rozsdavörös. A hím felül sötétszürke, pofái, toroka, begye és melle koromfekete, fehér szárnyfoltja feltűnő. A tojó barnával árnyalt szürke, csak a hasi része világosabb.

Sziklás élőhelyek madara, de szívesen költ a települések közelében is. Március elején érkezik vissza déli telelőhelyéről (vannak hazánkban áttelelő példányok is), és a hímek rövidesen énekelni kezdenek. A párok évente kétszer vagy háromszor költenek. A tojó a növényi szálakból álló fészket fali üregekbe (kiesett téglá helyére) helyezi, 4-5 tojást rak, és a fiókák kb. 14 nap alatt kelnek ki. Rovarokkal, pókokkal táplálkozik.

Hazánkban védett, eszmei értéke 10 000 Ft.

Kerti rozsdafarkú:

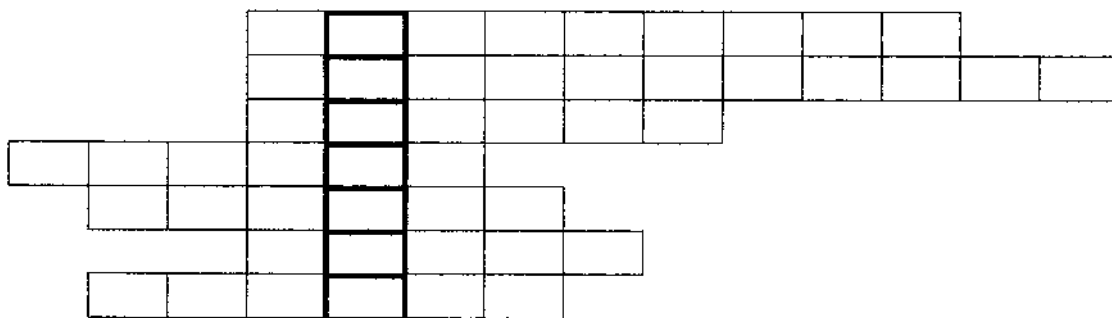
Hossza 14 cm. Hímje az egyik legszebb hazai madár. Fejtetője és a háta hamuszürke, homloka hófehér, begye és melle rozsdavörös. A tojó felül barnásszürke, alsóteteje világos.

Élőhelye változatos, de sehol sem gyakori. Kedveli a folyóártereket, ligetes erdőket, parkokat, kerteket, gyümölcsösöket. A párok évente általában csak egyszer költenek. Az 5-7 tojáson a tojó egyedül ül, és a fiókák 13-14 nap alatt kelnek ki. Mindkét szülő etet, és kb. 300 alkalommal hoznak eleséget naponta a kicsiknek. Táplálékuk rovarok, pókok, és őszi bogyók is. Jóval ritkább, mint a házi rozsdafarkú. Hazánkban védett, eszmei értéke 50 000 Ft.

Mit jelent az eszmei érték? _____

A keresztrejtvény megfejtése az ősszel melegebb területre húzódó madarak egyik tulajdonsága, így a rozsdafarkúakra is igaz.

1. A madarak repülését szolgáló tolltípus.
2. A rozsdafarkú faroktollának színe.
3. Hajnali madárkoncertet ad.
4. A házi rozsdafarkú ebben a hónapban költ másodszor.
5. A madarak tollváltási folyamata.
6. A rozsdafarkúak egyik tápláléka.
7. Madárgyerekek.

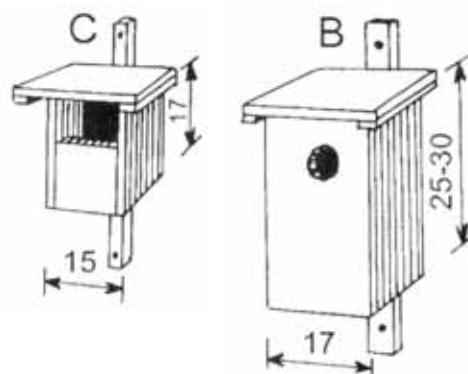
Megfejtés: _____

Védelmük:

Az év madarát a Magyar Madártani Egyesület választja ki a figyelemfelkeltés szándékával. A házi rozsdafarkú fennmaradását az elől félig nyitott (C típusú) mesterséges fészekodú kihelyezésével segíthetjük, amelyet az eresz alá is kirakhatunk. A kerti rozsdafarkú hazai állományát élőhelyeinek megfogyatkozása veszélyezteti. Eltűnt azok mellől a folyók mellől, ahol a fűz-nyár ligeterdőket kivágták. Ez a madár elfoglalja a 32 mm-es bejárónyílású (B típusú) fészekodút, amelyet a kert nyugodt sarkában egy vastagabb fa törzsére, kb. 3 m magasra helyezhetünk. Ügyeljünk arra, hogy röpnílások kelet vagy dél felé nézzenek! Ezek a kedves madarak nyáron sok rovarat összeszednek kertjeinkből. Védelmüket a költőhelyek zavartalanságával is biztosíthatjuk.

KÖNYVEK:

Haraszthy László: Magyarország madarai
Andrési Pál: Cselekvő természetvédelem
Természet Búvár c. folyóirat 2004/1. szám

A természetben nyitott szemmel és füllel, a szépségre fogékony szívvel járj! Ne hagyj mást magad után, csak a lábaid nyomát, és ne vigyél el mást, csak az emlékeket!